

Tämä on rinnakkaistallenne.

Rinnakkaistallenteen sivuasettelut ja typografiset yksityiskohdat *saattavat poiketa* alkuperäisestä julkaisusta.

Julkaisun tekijä(t): Tolonen, Tiina

Julkaisun nimi: Kuinka avointa on julkaisutoiminta ammattikorkeakouluissa : tarkastelua avoimuudesta Theseus-julkaisuarkiston sisällön näkökulmasta

Julkaisuvuosi: 2017

Versio: Julkaistu versio

Käytä viittauksessa alkuperäistä lähdettä:

Tolonen, T. (2017). Kuinka avointa on julkaisutoiminta ammattikorkeakouluissa: tarkastelua avoimuudesta Theseus-julkaisuarkiston sisällön näkökulmasta. Teoksessa Anna Laakkonen, Tarja Laakkonen, Minna Marjamaa & Noora Montonen (toim.), Kohti avointa julkaisemista, opetusta ja TKI-toimintaa ammattikorkeakouluissa (s. 95-106). Vantaa: Laurea-ammattikorkeakoulu. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-799-466-8>

Tiina Tolonen, Oulun ammattikorkeakoulu

KUINKA AVOINTA ON JULKAISUTOIMINTA AMMATTIKORKEAKOULUISSA : TARKASTELUA AVOIMUUDESTA THESEUS-JULKAISUARKISTON SISÄLLÖN NÄKÖKULMASTA

Tiivistelmä

Open Access (OA) -toimintaa Suomen ammattikorkeakouluissa ryhdyttiin edistämään vuonna 2007, kun Suomen ammattikorkeakoulujen yhteisen OA-hankkeen suunnittelu käynnistettiin. Tämän Opetusministeriön ja ammattikorkeakoulujen rahoittaman ja AMKIT-konsortion yhdessä Arene ry:n kanssa toteuttaman hankkeen päätavoitteena oli avoimen julkaisutoiminnan edistäminen Suomen ammattikorkeakoulujen piirissä saattamalla niiden tutkimus- ja kehitystoiminnan tulokset sekä opinnäytetyöt aiempaa enemmän työelämän hyödynnettäväksi. Hankkeen toisessa osakokonaisuudessa luotiin ammattikorkeakoulujen yhteinen julkaisuarkisto Theseus, jonka tarkoituksiksi määriteltiin elektronisten opinnäytteiden sekä ammattikorkeakoulujen omien verkkojulkaisujen tallennus mielekkäällä tavalla sekä niiden saavutettavuuden ja tavoitettavuuden lisääminen. Annettu päätavoite on komeasti saavutettu, muutaman pilottiammattikorkeakoulun aloittamasta verkkotallentamisesta on nyt edetty siihen pisteeseen, että mukana ovat kaikki Suomen ammattikorkeakoulut. Maaliskuun lopussa 2017 tallennuksia Theseus- julkaisuarkistoon on tehty lähes 118 000 kpl ja se on tällä hetkellä maamme suurin avoin julkaisuarkisto. Tässä tekstissä tarkastelen avoimuuden periaatteita sekä Theseuksen avoimuutta sen sisältämien tallennusten, pääasiassa opinnäytetöiden näkökulmasta.

Mitä tarkoittaa avoin julkaisutoiminta ja avoin saatavuus?

Avoimuus on tieteen ja tutkimuksen keskeinen periaate. Sen edellytyksenä on tutkimuksen tuottamien ja tarvitsemien julkaisujen, tietoaisteistojen, menetelmien, osaamisen ja tukipalveluiden laajamittainen saatavuus. Avoimuus parantaa tutkimuksen laatua, koska avoimesti saatavilla olevat tulokset ja tietoaisteistot mahdollistavat tieteellisten havaintojen kyseenalaistamisen ja verifioimisen. Avoimuus mahdollistaa oman tieteellisen toiminnan näkyvyyden ja vaikuttavuuden lisääntymisen, mutta sen hyödyntäminen vaatii myös käytänteiden hallitsemisen. Tämä onkin avoimuuden vaatimusten lisääntymässä osoittautunut haasteelliseksi tehtäväksi.

Avoin julkaisutoiminta tarkoittaa käytännössä julkaisemista siten, että julkaisut ovat tietoverkon välityksellä avoimesti kaikkien saatavilla ja mahdollisimman vapaasti käytettävissä, olivatpa ne sitten yksityisten tahojen tuottamia tai julkisrahoitteisia. Tieteellisten julkaisujen avointa saatavuutta on pyritty edistämään maailmanlaajuisesti. Vuonna 2003 laaditussa ns. Berliinin julistuksessa (Berlin declaration) todetaan, että teosten tulee olla avoimesti kaikkien saatavilla (hintaesteiden poisto), käyttäjille tulee myöntää lupa kopioida, käyttää ja välittää teosta sekä esittää sitä julkisesti tai tehdä siitä muunnelmia (käyttöesteiden poisto). Julistuksen mukaan tieteellinen tietämys leviää vaillinaisesti, jollei tietoa lueta ja jaeta vapaasti. Tämän julistuksen on allekirjoittanut jo lähes 600 organisaatiota, suomalaisista toistaiseksi vain Suomen yliopistojen rehtorien neuvosto vuonna 2006.

Avoin saatavuus eli Open Access (OA) voi koskea kaikkia tieteellisen julkaisun muotoja, mukaan lukien tutkielmat, monografiat ja tutkimusartikkelit. Avoimella julkaisemisella on todettu olevan monenlaisia etuja sekä tiedontuottajan että käyttäjän näkökulmasta. Tutkijat saavat tutkimustuloksilleen helposti laajan näkyvyyden ja uutta tietoa on mahdollista löytää ja hyödyntää nopeammin. Kirjastojen näkökulmasta avoin julkaiseminen tuottaa paljon aineistoa kustannustehokkaasti käytettäväksi verrattuna maksullisiin e-aineistoihin, joissa aineiston käyttöä hankaloittaa usein kalliin hankintahinnan lisäksi myös erilaiset käyttäjälisenssirajoitukset.

Avointa saatavuutta on Suomessa edistetty erityisesti julkaisuarkistojen kautta, näitä on tällä hetkellä kaikkiaan toistakymmentä eri korkeakouluissa ja tutkimuslaitoksissa. Suurin osa niistä sijaitsee Kansalliskirjaston ylläpitämässä keskitetyssä infrastruktuurissa, näin myös Theseus. Julkaisujen tallentaminen julkaisuarkistoon edustaa OA-julkaisemisessa ns. vihreää mallia (Green OA) eli elektronista rinnakkaistallentamista instituutioiden elektronisiin julkaisuarkistoihin. Vihreä malli on mahdollinen, jos artikkelin julkaiseva lehti tai kustantaja sallii jonkin artikkelin version tallentamisen julkaisuarkistoon. Toinen avoimen saatavuuden malli on ns. kultainen malli (Gold OA), jolloin artikkeli julkaistaan suoraan avoimesti korkeatasoisessa ja avoimen tieteen periaatteiden mukaisesti toimivassa julkaisukanavassa eli OA-julkaisussa. Tällöin julkaisija vastaa artikkelin avoimesta saatavuudesta ja se on heti kaikkien käytettävissä.

Avoimen julkaisemisen hyötynäkökulmia

Opetus- ja kulttuuriministeriö asetti vuonna 2014 Avoin tiede- ja tutkimus -hankkeen (ATT), jonka tarkoituksena on tiedon saatavuuden ja avoimen tieteen edistäminen. Avoin tiede ja tutkimus sisältää käytäntöjä, kuten tutkimusjulkaisujen avoimen saatavuuden edistäminen. Niiden tulee olla avoimesti ja pysyvästi saatavilla ja käytettävissä tietoverkoissa tutkimuseettisiä periaatteita noudattaen ja oikeudellista toimintaympäristöä kunnioittaen. Tutkimustulosten jatkokäyttöä ei tule rajoittaa tarpeettomasti ja niiden käyttöehdot tuodaan selkeästi esille. Tavoitteena on, että vuoden 2017 loppuun mennessä kaikki tieteelliset julkaisut ovat Green OA tai Gold OA -muodossa. ATT-hankkeen tiekartassa vuosille 2014-2017 nostetaan esille julkisin varoin tuotetun tiedon avoimuus ja sujuva liikkuminen koko yhteiskunnassa. Tämä luo pohjaa myös sille, että ammattikorkeakouluissa tuodaan niissä tehtävää tutkimus-, kehittämis- ja innovaatiotoimintaa avoimen julkaisemisen kautta yhä enemmän ja avoimemmin kaikkien halukkaiden hyödynnettäväksi oman organisaation ja sidosryhmien ulkopuolelle.

Monet tutkimusta rahoittavat tahot ja organisaatiot suosittelevat tai edellyttävät OA -julkaisemista mikäli se on mahdollista. Ammattikorkeakouluissa toteutetaan vuosittain useita erilaisia ulkopuolistakin rahoitusta saavia hankkeita. Kotimaisista rahoittajista Innovaatorahoituskeskus Tekes edellyttää julkisissa tutkimusprojekteissaan avointa julkaisemista, sen rahoituksella tuotetut julkaisut tulisi saatavaksi avoimesti kaikkien saataviksi rinnakkaistallentamalla ne. Tekes käyttää myös yhtenä arvioitavana rahoitusperusteena tutkimusprojektin keskeisiä toimenpiteitä ja kanavia tulosten hyödyntämiseksi ja syntyneen tiedon levittämiseksi. Tekes suosittelee avointa julkaisemista Gold tai Green OA -mallin mukaisesti. Suomen Akatemia taas edellyttää tutkimushankkeissaan sitoutumista avoimeen tieteelliseen julkaisemiseen sekä rahoittamiltaan hankkeilta sitoutumista julkaisujen avoimeen saatavuuteen edistämällä tutkimusaineistojen ja -menetelmien avointa saatavuutta. Tutkimuksen tuottamat ja hyödyntämät julkaisut, tiedot ja aineistot, niiden metatiedot sekä käytetyt menetelmät on oltava helposti saatavilla jatkokäyttöä varten. Avoimen tieteen edistäminen on yksi sen tutkimuspoliittisista tavoitteista. Kuten Tekes, myös Suomen Akatemia suosittelee valitsemaan joko Gold tai Green OA -mallin. Euroopan unionin tasolla EU:n komissio edellyttää, että kaikissa Horizon 2020 -rahoitusta saaneissa projekteissa julkaistut vertaisarvioidut artikkelit ovat saatavissa käyttöön avoimesti ja maksuttomasti. Horizon 2020-ohjelmassa on myös pilotoitu avointa tutkimusdataa ja se on laajenemassa kattamaan kaikki sen temaattiset alueet.

EU:n tavoitteena on, että lainsäädäntöön perustuvia poikkeuksia lukuun ottamatta kaikki julkisen sektorin hallussa olevat tiedot ovat uudelleenkäytettävissä kaupallisiin ja ei-kaupallisiin tarkoituksiin. Vuonna 2013 Euroopan komission tekemässä Avoin koulutus -aloitteessa todetaan, että avointen oppimisesurssien, kuten julkisella rahoituksella tuotettujen opetusaineistojen tulisi olla vapaasti kaikkien saatavilla. Tämä liittyy sekä Open Access -julkaisemiseen, avoimiin oppimateriaaleihin että avoimiin verkkokursseihin.

Juridiset näkökulmat avoimuuteen Theseus-julkaisuarkistossa

Opinnäytetöiden tutkimussuunnitelmia ja toimeksiantosopimuksia tehtäessä on huomioitava avoimeen julkaisemiseen liittyvät eettiset ja juridiset esteet, ammattikorkeakouluissa erityisesti toimeksiantajien kanssa solmitut sopimukset koskien työn tuloksia tai sen julkaisuutta. Opinnäytetyö on tekijänoikeuslaissa tarkoitettu kirjallinen teos, johon tekijällä on tekijänoikeus. Julkisuuslain ensimmäisen pykälän mukaan se on myös viranomaisen asiakirja, joka on julkinen ellei muutoin ole säädetty. Tekijänoikeus tuottaa opinnäytetyön laatijalle yksinomaisen oikeuden määrätä teoksesta valmistamalla siitä kappaleita ja saattamalla sen yleisön saataviin. Saatettaessa teos yleisön saataviin on tekijä ilmoitettava aina siten kuin hyvä tapa vaatii. Tämä tarkoittaa lisäksi sitä, että oppilaitos on velvollinen sopimaan kokonaisen opinnäytetyön julkaisuuteen saattamisesta sen tekijän kanssa.

Opetusministeriön antaman ohjeen (3/500/2004) mukaan ammattikorkeakoulujen tulee huolehtia siitä, että opinnäytteisiin ei sisällytetä salassa pidettävää aineistoa ja että opinnäytteet ovat julkisia heti hyväksymisen jälkeen. Pääsääntöisesti ammattikorkeakoulujen lähtökohtana on Open Access -lausuman mukaisesti noudattaa avoimen julkisuuden periaatteita. On kuitenkin olemassa erikseen säädettyjä perusteita, joiden mukaan opinnäytetyön julkaisuutta voidaan rajoittaa. Viranomaisten toiminnan julkisuudesta annetun lain (621/1999) 24 §:n mukaan salassa pidettäviä ovat mm. asiakirjat, jotka koskevat maanpuolustusta palvelevia keksintöjä, rakenteita, laitteita tai järjestelmiä (kohta 10). Lisäksi salassa pidettäviä ovat mm. asiakirjat, jotka sisältävät tietoa yksityisestä liike- tai ammattisalaisuudesta (kohta 20) sekä asiakirjat, jotka koskevat teknologista taikka muuta kehittämistyötä ja niiden arviointia (kohta 21). Salassa pidettävät asiat voidaan kuitenkin esimerkiksi jättää opinnäytetyön tausta-aineistoksi sen toimeksiantajan käyttöön ja kirjoittaa työ siten että se voidaan kokonaisuudessaan julkaista.

Rinnakkaistallennettavien artikkelien osalta ovat tekijänoikeusasiat hieman monimutkaisempia. Jos rinnakkaistallennettavalla aineistolla on useita tekijöitä, on tallentamista varten hankittava kaikkien tekijöiden lupa. Tutkimusartikkelin ns. final draftin eli viimeisen version tallentaminen onnistuu yleensä kustantajan luvalla, lähes 80% kustantajista sallii rinnakkaistallentamisen organisaation omaan julkaisuarkistoon. Pääasiallisesti ulkomaisten tieteellisten kustantajien tai lehtien suhtautumisen rinnakkaistallentamiseen ja julkaisuarkistojen käyttöön voi tarkistaa SHERPA/ROMEO-palvelusta. Kotimaisia lehtiä palvelussa on mukana tällä hetkellä hieman yli 30 kpl ja määrä on kasvamassa. Niiden osalta muutoin on rinnakkaistallennusluvut tarkistettava yleensä lehtikohtaisesti. Rinnakkaistallennettavaan artikkeliin voi julkaisusopimuksen myötä sisältyä myös embargo eli viiveaika, jonka aikana sitä ei saa julkaista vapaasti verkossa. Yleisimmin se kestää 6 – 24 kuukautta ja se asetetaan artikkelille rinnakkaistallentamisen yhteydessä.

Theseuksen sisällöstä

Suurimman osan Theseuksen sisällöstä muodostavat ammattikorkeakoulujen opinnäytteet, joiden tallentaminen tapahtuu opiskelijoiden toimesta itsenäisesti. Amk-kirjastot vastaavat tallennusten bibliografisten tietojen tarkastuksesta sekä niiden julkistamisesta verkossa. Tarkasteluhetkellä maaliskuussa 2017 tallennusten kokonaismäärästä vain noin 2,3% eli 2675 kpl on muita kuin opinnäytetöitä eli ammattikorkeakoulujen omien julkaisusarjojen julkaisuja, oppimateriaaleja, tutkimusraportteja tai ensisijaisesti tieteellisissä aikakauslehdissä julkaistujen artikkelien rinnakkaistallennuksia.

Osassa ammattikorkeakouluista ei toistaiseksi ole tallennettu Theseukseen muuta kuin opinnäytetöitä. Ammattikorkeakoulujen rehtorineuvosto ARENE ry:n lokakuussa 2009 antamassa Open Access -lausumassa kuitenkin edellytetään, että ammattikorkeakouluissa toimivat opettajat ja tutkijat rinnakkaistallentavat tieteellisissä julkaisuissa tai korkeakoulun omissa julkaisusarjoissa julkaistut tutkimusartikkelit Theseukseen 1.1.2010 lähtien. Lausuma suosittaa myös käyttämään avointa julkaisupolitiikkaa noudattavia julkaisukanavia. Tämä lausuma ei kuitenkaan ole kovin nopeasti aiheuttanut toimenpiteitä ammattikorkeakoulujen keskuudessa, vain muutamassa niistä on olemassa em. lausuman lisäksi omia päätöksiä tai suosituksia rinnakkaistallentamisen suhteen. Wikipedian mukaan ammattikorkeakoulujen yhtäaikaan OA-mandaatin käyttöönotto on maailmanlaajuisesti suurin Open Access -kertapäätös.

Noin puolet ammattikorkeakouluista on kevääseen 2017 mennessä käynnistänyt rinnakkaistallentamisen. Alun perin opettajien ja tutkijoiden spontaanisti tekemäksi ajateltu rinnakkaistallentaminen on kasvavassa määrin siirtynyt heiltä pois hoidettavaksi keskitetyksi amk-kirjastojen kautta. Näin tapahtuu nyt jo mm. Oulussa, Seinäjoella sekä Laurea-ammattikorkeakoulussa. Toimintamallia on haettu jo pitempään rinnakkaistallentamisen prosessia kehittäneistä, kuten Jyväskylän yliopiston Avoimen tieteen keskus ja siitä on saatu hyviä kokemuksia.

Opinnäytetöiden avoimen julkaisemisen ja henkilökunnan julkaisujen rinnakkaistallentamisen kautta on ammattikorkeakoulujen mahdollista saavuttaa uutta näkyvyyttä sekä opettajalle/tutkijalle että koko organisaatiolle. Tästä kertovat Theseuksen sisältämien dokumenttien suuret latausmäärät, vuonna 2016 niitä ladattiin yli 20 miljoonaa kertaa. Theseuksen sisältämä aineisto on haravoitu [OpenAIRE](#)en, joka on Euroopan komission vuonna 2009 aloittama hanke, jonka tehtävänä on kehittää tutkimustiedon avointa saatavuutta ja luoda yhteistyöverkosto erityisesti EU-puiteohjelmien rahoittamien tutkimusten Open Access -julkaisemisen ympärille. Theseuksen sisältö on löydettävissä myös [OATD-tietokannasta](#) (Open Access Theses Dissertations), jossa on aineistoa yli 1100 korkeakoulusta ja tutkimuslaitoksesta. Google Scholar -hakupalvelu, jonka avulla voi hakea sekä ilmaisia että maksullisia tieteellisiä julkaisuja, indeksoi Theseuksen sisältöä kattavasti ja

nostaa ne hyvin esille hakutuloksissa. Theseus onkin sijoittunut hienosti [Ranking Web of Repositories](#) –top portals -arvostuslistauksessa sellaisten julkaisuarkistokokonaisuuksien joukossa, jotka sisältävät useampien organisaatioiden aineistoja, ollen maaliskuussa 2017 parhaiten sijoittunut suomalainen julkaisuarkisto. Tässä Espanjan opetusministeriön alaisen Consejo Superior de Investigaciones Cientificas (CSIC) –tutkimusorganisaation tuottamassa listauksessa aineistojen näkyvyyttä mitataan neljällä kvantitatiiviseen analyysiin perustuvalla kriteerillä (size, visibility, rich files, scholar).

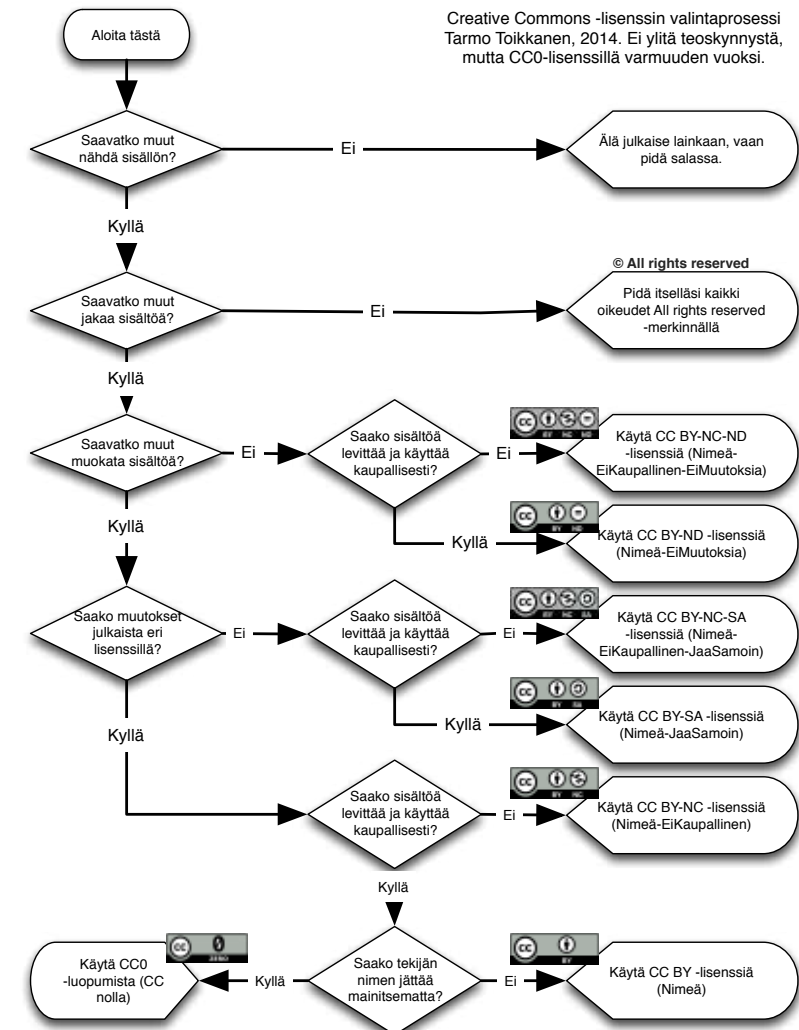
Creative Commons

Theseuksen perustamisen yhteydessä sen yleistavoitteisiin kirjattiin, että siinä tarjotaan mahdollisuutta hyödyntää Creative Commons -lisenssiä (CC) eli avoimen sisällön käytön standardia tekijänoikeuksien hallitsemiseksi verkossa. CC-lisenssi muodostuu neljästä ehdosta, joita yhdistelemällä saadaan aikaan kuusi erilaista peruslisenssiä.

Käyttöönottoon liittyvien tehtävien ja roolien osalta todettiin, että ammattikorkeakoulut vastaavat opiskelijan perehdyttämisestä verkossa julkaisemiseen liittyviin seikkoihin. Ammattikorkeakoulujen rehtorien 28.6.2008 allekirjoittaman Theseus-julkaisuarkistoon liittyvän sopimuksen mukaan opiskelijan tehtävä on päättää opinnäytetyönsä julkistamisesta ja että opinnäytetyön ohjaajan tulee perehdyttää opiskelija verkkojulkaisemiseen liittyviin asioihin, kuten julkinen ja salassa pidettävä tieto, tekijänoikeudet, asiasanat, julkistamiseen liittyvä suostumus sekä Creative Commons -lisensiointi. Ammattikorkeakoulujen OA-hankkeen dokumenteissa todetaan, että Creative Commonsilla on vahva valtiollan suositus julkisen sektorin käyttöön. Liittämällä CC-lisensiointiin tarvittavat välineet Theseuksen yhteyteen haluttiin antaa korkeakouluopiskelijoille sekä opettajille ja tutkijoille mahdollisuus jakaa ja hyödyntää tuottamaansa henkistä pääomaa hallitusti ja laillisesti.

Tallentaessaan opinnäytetyönsä Theseukseen opiskelija antaa suostumuksensa verkkojulkaisemiseen hyväksymällä palvelun käyttöehtosopimuksen. Samassa yhteydessä hän voi joko pidättää sen kaikki tekijänoikeudet itsellään (All rights reserved) tai valita sille sopiva avoimen sisällön käytön mahdollistavan Creative Commons (CC) -lisenssin, jolloin osa oikeuksista tarjotaan kenelle tahansa teoksen käyttäjälle tekijän itsensä määrittelemillä ehdoilla. Voidaan siis antaa oikeudet esittää teosta julkisesti, levittää sitä ja ottaa siitä kopioita sekä tehdä muokattuja johdannaisiteoksia. Rinnakkaistallennusten osalta prosessi on hieman erilainen, sillä ainakaan toistaiseksi tallennusvaiheessa ei ole mahdollista valita CC-lisenssiä suoraa tallennuslomakkeelta. Se on kuitenkin mahdollista lisätä rinnakkaistallennuksen metatietoihin.

Julkisen hallinnon tietohallinnon neuvottelukunta JUHTA on antanut 11.12.2014 suosituksen koskien uudelleenikäytön oikeuksia Suomen julkishallinnon avoimiin tietoihin. Suositeltava käyttöluupa on Creative Commons Nimeä 4.0 (CC BY

Kuva 1. Creative Commons -lisenssin valintaprosessi

4.o). Tämän käyttöluvan perusteella aineistoa voidaan vapaasti kopioida, jakaa ja muokata sillä edellytyksellä, että käyttöluvan myöntäjän edellyttämät tiedot aineiston laatijasta ja aineistosta identifiointitietoineen mainitaan luvan edellyttämällä tavalla.

Käytetäänkö Theseus-tallennuksissa CC-lisenssejä ?

Opinnäytetöiden Theseus-tallennusten yhteydessä on siis alusta lähtien ollut mahdollista valita joko kaikkien oikeuksien pidättäminen itsellään tai niiden hallittu jakaminen. Avoimuuden kysymysten ja tiedon saatavuuden esille nouseminen

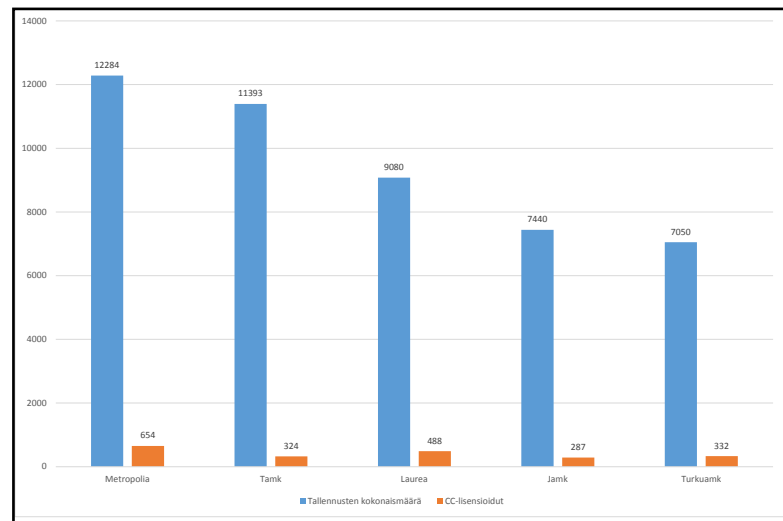
ATT-hankkeen myötä sai minut kiinnostumaan siitä, millä tavalla näitä vaihtoehtoja on käytetty tässä julkaisuarkistossa ja kuinka avointa julkaiseminen todella on suhteessa Berliinin julistukseen. Theseus on sisältönsä puolesta ainutlaatuinen kokonaisuus, sillä se on koko laajan ammattikorkeakoulukentän yhteinen julkaisuarkisto ja myös sen metadata on hyvin yhtenäistä.

Päätin tarkastella asiaa lähemmin viiden eri ammattikorkeakoulun Theseus-tallennusten ja niiden tekijänoikeusvalintojen kautta. Tarkasteluajankohtana maaliskuussa 2017 Theseukseen oli tallennettu yhteensä kaikkiaan 117 793 julkaisua, joista opinnäytetöitä 115 118 kpl. Nämä ammattikorkeakoulut valikoituivat tarkasteluun sillä perusteella, että kaikki julkaisukokoelmat huomioon ottaen niissä on tehty eniten tallennuksia. Ne ovat tallennusmäärineen seuraavat:

Taulukko 1. Tallennusten kokonaismäärät valituissa ammattikorkeakouluissa

AMMATTIKORKEAKOULU	TALLENNUKSIA
METROPOLIA AMMATTIKORKEAKOULU	12 284
TAMPEREEN AMMATTIKORKEAKOULU	11 393
LAUREA-AMMATTIKORKEAKOULU	9 080
JYVÄSKYLÄN AMMATTIKORKEAKOULU	7 440
TURUN AMMATTIKORKEAKOULU	7 050

Valittujen ammattikorkeakoulujen tallennukset muodostavat yhteenlaskettuna tällä hetkellä noin 40 % Theseuksen kokonaistallennusmäärästä. Tampereen ammattikorkeakoulua lukuun ottamatta kaikki ovat olleet Theseuksessa mukana jo sen pilottivaiheesta vuodesta 2008 lähtien. Selvitin ko. ammattikorkeakoulujen osalta CC-lisensioitujen tallennusten määrän suhteessa kokonaistallennusmäärään ja näiden määrien suhde esitetään kuviossa 1.

Kuvio 1. Tallennusten kokonaismäärä suhteessa CC-lisensioituihin tallennuksiin valituissa ammattikorkeakouluissa

Turun ammattikorkeakoulu on näistä ainoa, jossa Theseukseen oli tallennettu vain opinnäytetöitä. Eniten muita kuin opinnäytetöitä on tallennettu Laurea-ammattikorkeakoulussa, jossa on myös tehty eniten rinnakaistallennuksia. Suhteutettaessa CC-lisensioitujen tallennusten määrää niiden kokonaismääriin valituissa ammattikorkeakouluissa kävi selville, että CC-lisenssi on valittu 4.4 %:iin tallennuksista. Tutkituissa ammattikorkeakouluissa oli CC-lisenssiä käytetty tallennuksissa eniten Laurea-ammattikorkeakoulussa, 5.4% tallennuksista. Theseuksen kokonaistallennusmäärästä CC-lisenssi oli valittu 4.2% julkaisuista eli 4929 julkaisuun.

Toistaiseksi CC-lisenssi on siis mahdollista valita tallennuslomakkeella ainoastaan opinnäytetöitä tallennettaessa, mahdollinen rinnakaistallennuksen CC-lisenssi lisätään erikseen sen metatietoihin. Kaiken kaikkiaan CC-lisenssiä on tähän mennessä käytetty tekijänoikeusvalintana yhtä lukuun ottamatta kaikissa ammattikorkeakouluissa. Theseus nähdään tämän perusteella enemmän tallennuspaikkana tai arkistona kuin avoimeen tieteeseen ja tutkimukseen liittyvänä tiedon leviämisen edistäjänä. Yleistavoite on täytetty, mutta valinta kohdistuu kuitenkin suurimmassa osassa tallennuksia kaikkien oikeuksien pidättämiseen tekijällä.

Lopuksi

Ammattikorkeakoulujen Open Access -hankkeen toimintakertomuksessa joulukuulta 2008 mainitaan, että Creative Commonsin liittämällä Theseukseen on ollut huomattava historiallinen merkitys maamme Open Access -toiminnan edistämiseksi. Millään muulla julkisen sektorin toimijalla tai korkeakoulutusta tarjoavalla organisaatiolla ei ollut tuossa vaiheessa Creative Commonsia käytössä näin laajalti. Kuitenkaan mahdollisuuteen valita CC-lisenssi opinnäytetyölleen ei ole vielä kovinkaan paljoa kuluneen kymmenen vuoden aikana tartuttu, kuten CC-lisensioitujen tallennusten prosentuaalinen osuus kaikista tallennuksista kertoo. CC-lisenssivalinnan tekeminen tallentamisen yhteydessä rinnakaistallennusten osalta on vasta kehitteillä. Toisaalta on myös mietittävä sitä, kuinka moni tallennetuista töistä on sellainen, jossa CC-lisenssin valinta olisi tuonut lisäarvoa vaikkapa jatkokäytön helpottamisen suhteen.

Tekijänoikeudelliset asiat opinnäytetöiden tekijöiden omien oikeuksien kohdalla lienevät edelleen harmaata aluetta. Opinnäyteprosessin aikana tulee usein esille erilaiset lähdeaineistojen tai kuvien käyttöön liittyvät tekijänoikeusrajoitukset tai plagiointikysymykset, mutta valmiiseen työhön ja opiskelijan omiin tekijänoikeuksiin liittyvät valinnan mahdollisuudet jäävät ehkä heille epäselviksi. Creative Commons -lisenssi voidaan helposti ymmärtää tekijänoikeuksista luopumisena, kun toinen tarjottu vaihtoehto on kaikkien oikeuksien pidättäminen itsellään. On myös mahdollista, että lisenssin valinta koetaan turhaksi, kun sen valitsemalla ei kuitenkaan pysty valvomaan, että teosta käytetään valitun lisenssin mukaisesti. Ainakin toistaiseksi opinnäytteen osalta Theseuksen sisältö on hyvin pitkälti vain vapaasti luettavissa, siteerattavissa ja omaan käyttöön kopioitavissa. Suurimpaan osaan

Theseukseen tallennetuista julkaisuista on tekijänoikeudet pidätetty niiden tekijöillä. Käytännössä ne siis ovat OA-julkaisuja, koska ovat avoimesti kaikkien saatavilla, mutta eivät kuitenkaan Berliinin julistuksen mukaisesti avoimia, koska niissä on käyttöeste.

Ammattikorkeakoulut ovat solmineet uudet sopimukset Opetus- ja kulttuuriministeriön kanssa kaudelle 2017-2020. Sopimuksen mukaan korkeakoulut avaavat laajasti tutkimuksen tuloksia ja kehittävät aktiivisesti uusia toimintamalleja osaamisen siirtämiseksi yhteiskuntaan. Ne ovat myös sitoutuneet avoimeen toimintakulttuuriin ja avoimen tieteen käytänteisiin kaikilla organisaation tasoilla. Korkeakoulut tukevat kansallisen osaamispääoman kasvua mm. avoimen tieteen ja tutkimuksen sekä käyttäjälähtöisen kehittämis- ja innovaatiotoiminnan toimenpitein. Theseus-julkaisuarkisto on hyvä tuki edellä mainittujen tavoitteiden saavuttamiseksi. Se on osaamis- ja tietovaranto, jonka hyödyntämistä esimerkiksi tiedon louhimiseen työelämän tarpeita varten ei toistaiseksi ole vielä tutkittu. Samassa yhteydessä on kenties syytä myös tarkastella syvemmin palvelun yleistavoitteita ja vuoden 2008 Theseus-sopimusta, olisiko tekijänoikeuksiin liittyvissä asioissa mahdollista tehdä yhteistyötä ammattikorkeakoulujen kesken ja selvittää tekijänoikeusvalintoja opiskelijoille.

Theseuksesta on kuitenkin kehittynyt toimintavuosiensa aikana ammattikorkeakoulujen yhteinen kruununjalokivi, palvelu jonka sujuvuus ja toimintamalli herättää ihmetystä maailmalla. Theseus on käytikortti sekä näyteikkuna suomalaisiin ammattikorkeakouluihin ja niiden laadukkaaseen opetus- ja tki-toimintaan, joista voi olla ylpeä.

KIRJOITTAJA

Tiina Tolonen työskentelee informaattikkona Oulun ammattikorkeakoulun kirjastossa. Päätoimensa ohella Tolonen on työskennellyt vuodesta 2010 lähtien AMKIT-konsortion palveluksessa Theseus-koordinaattorina.

LÄHTEET

Ammattikorkeakoulujen Open Access -lausuma. Viitattu 28.3.2017. http://www.arena.fi/sites/default/files/PDF/2015/Open%20access-lausuma_2009.pdf

Ammattikorkeakoulujen sopimukset. Viitattu 8.5.2017. <http://minedu.fi/ammattikorkeakoulut-sopimukset>

Avoimen tieteen ja tutkimuksen tiekartta 2014-2017. Viitattu 28.3.2017. <http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/75211>

Avoimuuden käsikirja tutkijoille. Mitä avoimuus on? Viitattu 29.3.2017. <http://avointiede.fi/mita-avoimuus-on>

Berlin declaration. Viitattu 29.3.2017. <http://openaccess.mpg.de/Berlin-Declaration>

Creative Commons -lisenssit. Viitattu 29.3.2017. <https://creativecommons.fi/lisenssit/>

Creative Commons 4.0 -lisenssit käännetty ensimmäisinä maailmassa. Lehdistötiedote creativecommons.fi -sivustolla 12.11.2014. Viitattu 3.4.2017. <https://creativecommons.fi/2014/11/creative-commons-4-0-lisenssit-kaannetty-ensimmaisina-maailmassa/#more-480>

Holopainen, M., Koskinen, K. & Piipponen, J. 2014. Kotimaiset kustantajat ja rinnakkaistallennus. Tieteessä tapahtuu, 32, 1, 40-41. Viitattu 29.3.2017

Ilva, J. 2017. Suomalaiset julkaisuarkistot: menestystä ja haasteita. Viitattu 30.3.2017. Tietolinja, 2017(1). <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe201702151611>

JHS-suositukset. JHS 189. Annettu 11.12.2014. Avoimen tietoaaineiston käyttö lupa. Viitattu 29.3.2017. <http://jhs-suositukset.netum.fi/web/guest/jhs/recommendations/189>

Lahdenperä, S. & Ranta, A-K. 2012. Ammattikorkeakoulujen julkaisuarkisto Theseus. Käyttöönotto- ja perustamisvaiheet sekä nykyiset käytänteet ammattikorkeakouluissa. Opinnäytetyö, AMK. Oulun seudun ammattikorkeakoulu, kirjasto- ja tietopalvelun koulutusohjelma. Viitattu 31.3.2017. <http://urn.fi/URN:NBN:fi:amk-2012080913114>

Laki viranomaisen toiminnan julkisuudesta 621/1999. Annettu 21.5.1999. Viitattu 28.3.2017. <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990621#a621-1999>

Open Access. Wikipedia. Viitattu 3.4.2017. https://fi.wikipedia.org/wiki/Open_access

Open Access -hanke / toimintakertomus 2008. 12.12.2008. Luettu 31.3.2017.

Opetusministeriö. 2004. Opinnäytetöiden julkisuus. Opetusministeriön kirje. 28.1.2004 Dnro 3/500/2004. Viitattu 28.3.2017.

Ranking web of repositories. Viitattu 29.3.2017. repositories.webometrics.info/en/top_portals

Suomen Akatemia. Avoin tiede: avoin julkaiseminen ja aineistojen avaaminen. Viitattu 30.3.2017. <http://www.aka.fi/fi/rahoitus/hyva-tutkimustapa/tieteen-avoimuus/>

Tekesin rakennerahastorahoituksen yleiset ehdot. Viitattu 29.3.2017. https://www.tekes.fi/globalassets/global/asiointi/ehdot/rakennerahastorahoituksen_yleiset_ehdot_010313.pdf

Tekijänoikeuslaki 404/1961. Annettu 8.7.1961. Viim. muutos 22.5.2015. Viitattu 28.3.2017. <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1961/19610404>

Theseuksen toimintasuunnitelma 2009. Viitattu 31.3.2017. <https://iamk.wikispaces.com/file/detail/Theseuksen+2009+TOSU+korjattu.pdf>

Theseus – ammattikorkeakoulujen opinnäytetyöt ja julkaisut verkossa. Luettu 29.3.2017. <http://www.theseus.fi>

Tietosuojavaltuutetun toimisto. 2010. Opinnäytetyöt ja tietosuoja. Viitattu 29.3.2017. http://www.tietosuoja.fi/material/attachments/tietosuojavaltuutettu/tietosuojavaltuutetuntoimisto/oppaat/61-fq6unMt/Opinnaytetyot_ ja_tietosuoja.pdf